

AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ BIZTONSÁGPOLITIKAI ÉS KATONAI ÖSSZEFÜGGÉSEI

SECURITY POLICY AND MILITARY ASPECTS OF THE RUSSIAN-UKRANIAN WAR

Kis-Benedek József

DSc

kbjosef48@mail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Az európai kontinensen mára háborúvá érett orosz–ukrán konfliktus két nagy állam között – ebből egyik atomhatalom – történelmi vízválasztó a NATO és a teljes euroatlanti térség számára. A konfliktus számos emberi veszteséget okozott, tönkretette az infrastruktúrát, és lerombolta a kapcsolatokat a Nyugat és Oroszország között. A cikk a válság biztonságpolitikai és katonai oldalát elemzi.

ABSTRACT

One year of full-fledged conventional war fought on the European continent between two large countries, including a nuclear power, is obviously a historical watershed for NATO and the whole Euro-Atlantic area. The conflict has already caused many human casualties, destroyed infrastructures, and degraded the relationship between the West and Russia. The paper summarizes the most important elements of the crisis from security and military aspect.

Kulcsszavak: Oroszország, Ukrajna, háború, biztonság

Keywords: Russia, Ukraine, war, security

A 2022. február 24-én kezdődött háború (orosz elnevezéssel különleges katonai művelet) jelentős mértékben és hosszú távon megváltoztathatja a világrendet, a katonai erő alkalmazása megsérti a nemzetközi jog alapvető szabályait. Az orosz invázió több tízezer ember halálát okozta, milliókat kényszerített otthonuk elhagyására, több százmilliárd euró kárt okozott az infrastruktúrában, durva támadást jelentett a második világháború után kialakult világrend ellen. A világ vezetőinek többsége ma már új világrendről beszél. Az ukrán nép rendkívüli

ellenállása kiváltotta a nemzetközi közösség támogatását, közelebb hozta egymáshoz a NATO (North Atlantic Treaty Organization, Észak-atlanti Szerződés Szervezete) és az EU tagállamok többségét. A háborús bűnök nemcsak a háború „melléktermékei”, hanem az orosz hadviselés lényegi elemei is. Az orosz haderő nemcsak katonai célpontokat támad, hanem a polgári infrastruktúrát is, hatalmas szenvedést okozva ezzel az ártatlan lakosságnak. Az orosz–ukrán konfliktus már csak méreteiből adódóan is túlmutat a posztszovjet térség határain, hatással van a globális világrendre.

1. BIZTONSÁGPOLITIKAI ÉRTÉKELÉS

A háború konferenciánk idején sajnos még nem ért véget, és belátható időn belül nincs is kilátás a gyors befejezésre, tűzszünetre és béketárgyalásokra. A tudomány azonban nem tekinthet el a körülmények folyamatos elemzésétől. A háború jellegéből adódóan a kutatási módszer csak interdiszciplináris lehet. Ezen belül kiemelendők a biztonságpolitikai, geopolitikai, gazdasági, jogi, történettudományi, orvostudományi és természetesen a katonai kérdések. Ezt egyértelműen alátámasztják a konferencia előadásai is. Részemről a biztonságpolitikai és a katonai tényezők elemzésével foglalkozom, úgy vélem, nem szorul bizonyításra, hogy napjainkban a katonai tényezők szerepe jelentősen megnőtt, és ez nem csak Európában tekinthető sajátosságnak. A katonai elemzőknek a háború rengeteg tanulsággal szolgál. Sajnálatos módon az elmúlt évtizedek bizalomerősítő intézkedései erodálódtak, számos megállapodás megszűnt, vagy csak korlátozott mértékben érvényesül. A megállapodások közé sorolható az 1990-es CFE-szerződés (Conventional Armed Forces in Europe, Hagyományos fegyveres erők Európában) orosz felfüggesztése 2007-ben, az 1990-es bécsi dokumentum frissítésének lelassulása, majd leállítása 2011-től, az 1992-es Nyitott égbolt szerződésből való amerikai (2019), majd orosz kilépés (2021). Ide sorolható az INF-szerződésből (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty, Közepes hatótávolságú nukleáris erők szerződése) való kilépés (orosz–amerikai szerződés, amit 1987-ben írtak alá), az USA 2002-ben, később Oroszország is kilépett, a NATO–Oroszország Tanács működési zavarai (2004-től), a tanács tevékenységének felfüggesztése, valamint Oroszország részéről az Új START-megállapodás (Strategic Arms Reduction Treaty, Stratégiai Fegyverzetcsökkentő Egyezmény) felfüggesztése 2023 februárjában. Az amerikai–orosz viszony megromlásához vezetett az 1999-es jugoszláviai légi hadművelet, a 2008-as orosz–grúz háború és nem utolsósorban a Krím annektálása. Ezek az események előrevetítik azt a ténytet, hogy az egyezmények újratárgyalására, sőt új megállapodások kidolgozására és elfogadására van szükség. Kérdés, hogy az egyezmények Oroszországgal vagy Oroszország ellenében jönnek-e létre.

A háború jellegét illetően három kérdés merül fel. Beszélhetünk-e hibrid háborúról? Válaszom egyértelműen igen, hiszen a katonai tényezőkhöz kívül számos egyéb módszerrel is találkozunk (gazdasági háború, információs hadviselés, diplomáciai módszerek alkalmazása stb.). A hibrid háborúnak ebben a konfliktusban három fázisát különíthetjük el. Az első fázis a fokozódó nyomásgyakorlás Ukrajnára a Majdan téri eseményeket követően. Ehhez kapcsolódott később a Krím elcsatolása és az orosz szeparatisták támogatása. A második fázis az ultimátum, amely az orosz csapatok ukrán határ mentén történő koncentrációjával járt. Ezzel párhuzamosan a NATO irányában kéréseket (követeléseket) fogalmaztak meg, például FÁK- (Független Államok Közössége) tagállam nem léphet be a NATO-ba, az 1997 után Kelet-Európába telepített amerikai erőket és infrastruktúrát vonják ki, a ballisztikus rakéták és a nukleáris fegyverek telepítése területén pedig vezessenek be korlátozásokat. A harmadik fázis a különleges katonai művelet elindításával vette kezdetét 2022. február 24-én. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy Ukrajna és Georgia (Grúzia) NATO-ba történő meghívását Oroszország provokációnak tekinti, a NATO keleti szárnyának megerősítését pedig katonai fenyegetésnek tartja. A fenyegetésre történő reagálás a tömegpusztító eszközök alkalmazási jogának hangoztatása, ami egyébként az orosz doktrína része, abban az esetben kerül alkalmazásra, ha Oroszország vagy szövetségesei ellen nukleáris fegyvert alkalmaznak, vagy ha az orosz állam léte kerül veszélybe. A 2020 júniusában publikált *Az Oroszországi Föderáció alapelvei a nukleáris elrettentésről* című dokumentum ugyan több opciót említ az atomfegyverek bevetésére, arról azonban nem írnak, hogy ha a hagyományos háborúban vesztesre állnak, használnák-e a nukleáris eszközt. A tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatban az orosz vezetés úgy véli, hogy a következő esetekben kerülhetnek felhasználásra: ha a Nyugat belép a háborúba, ha Ukrajna nyugati segítség nélkül győzelemre áll, vagy ha nincs diplomáciai lehetőség, és a háború folytatása rendkívül költséges Oroszország számára. Az új világrendben Oroszország hatalmi pólus kíván maradni. A posztszovjet térségben mindenképpen domináns szerepet kíván betölteni, ennek érdekében, ha úgy értékeli a helyzetet, visszatérnek a háborúhoz, illetve az ezzel való fenyegetéshez, más szavakkal kifejezve Oroszország a katonai erőt meghatározó tényezőnek tekinti.

Úgy vélem, hogy az aszimmetrikus jelleg sem vitatható, ha az erőviszonyokat orosz–ukrán, vagy az Egyesült Államok és Oroszország, illetve Oroszország és a NATO viszonylatában elemezzük. Többen vitatják, számomra egyértelmű, hogy proxy (helyettesítő) háborúról van szó. Ma már ez a vélemény egyre meghatározóbbá válik. Ez is több szempontból vizsgálható: az Egyesült Államok és Oroszország összefüggésében, de a NATO és Oroszország viszonylatában is. Bármilyen elemzés esetén nem hagyhatók figyelmen kívül az előzmények. Nem feledhetők a Majdan tér eseményei (2014), a Krím félsziget elfoglalása, a kelet-ukrajnai szakadárak támogatása, az ukrajnai kisebbségek – köztük a ma-

gyar – elleni fellépések, a NATO keleti terjeszkedése, a minszki megállapodások kudarca, a meghatározó nyugati politikusok (Angela Merkel, François Hollande) által elismert időhúzás Ukrajna katonai felkészítésének céljával kapcsolatban, és számos egyéb, a bizalmatlanságot növelő intézkedések bevezetése mindkét oldalról. Ezek további elemzése és értékelése fontos feladat a tudomány számára. Ha csak a katonai erőviszonyokat vizsgáljuk, akkor ezek egyértelmű orosz győzelmet predesztinálnak. A tények viszont azt bizonyítják, hogy ma már nem csak a fegyverek száma képes befolyásolni a győzelmet. Az orosz célok a háború elején egyértelműen kerültek megfogalmazásra: globális szinten fenntartani a poszt-szovjet térséget, megakadályozni a NATO keleti irányba történő terjeszkedését, az orosz érdekszférában pedig fenntartani az orosz dominanciát. Oroszország a nagyhatalmi pozíció megőrzése érdekében fenyegeti néhány szomszédját, beleértve tömegpusztító eszközök alkalmazását is.

Regionális szinten Oroszország háborúval akarja megakadályozni Ukrajna nyugati közeledését, de szélesebb értelemben a teljes FÁK-térség vonatkozásában kimutatható ez a szándék.

A Nyugat részéről mindenképpen kiemelendő az új transzatlanti politika, az Egyesült Államok befolyásának növekedése Európában, a transzatlanti egység megerősítése és az Oroszország irányába mutató politika felülvizsgálata. Határozott nyugati cél az orosz energiától való elszakadás, ami tendenciaként mutatható ki, és nyilvánvalóan nem kecsegtet azonnali megoldással. Érzékelhető viszont az integráció elmélyítése a védelem területén, az Európai Unió és a NATO a korábbi időszakhoz viszonyított szorosabb együttműködése. A Nyugat célja Oroszország olyan meggyengítése, hogy a jövőben ne legyen képes hasonló háború megindítására. Megjegyzendő, hogy néhány nyugati országot váratlanul ért ez a háború, még akkor is, ha az Egyesült Államok hírszerzése előre jelezte a háború kezdetét. A katonai tervezők Keleten és Nyugaton tisztában voltak vele, hogy az előkészületek háborúhoz vezetnek. Ukrajna esetében egy nemzetállam fennmaradása érdekében folytatott honvédó háborúról beszélhetünk.

2. KATONAI HELYZETÉRTÉKELÉS

Mitől különleges ez a háború? A világ legnagyobb atomhatalma vívja Európa egyik legszegényebb országa ellen. Ha pusztán az erőviszonyokat vizsgáljuk, akkor ezt a háborút Oroszországnak rövid időn belül meg kellett volna nyernie. Különleges azért is, mert a kommunikációs hadviselés zömében a közösségi médián keresztül zajlik. A dezinformációs kampány mindkét fél részéről óriási. A kampányt az ukrán fél a morál fenntartása érdekében, míg az oroszok a háború indoklására alkalmazzák. Különlegesnek minősíthető a háború azért is, mert a Nyugat a szankciókat először használja gazdasági fegyverként. Európa néhány

országában vitatéma, hogy a szankciók alkalmazhatók-e fegyverként a katonai erők ellen. Erre egyértelmű választ a háború jelenlegi szakaszában még nem lehet adni, hiszen a szankciók közép- és hosszú távon hatnak. Fontosnak tartom megjegyezni ugyanakkor, hogy a nyugati szankciók ENSZ-dimenzióban sértik a nemzetközi jogot. Egyetlen államnak sincs joga szankcionálni saját érdekei alapján, csak az ENSZ BT-nek, az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának.

Az orosz katonai célokat Putyin elnök világosan megfogalmazta, az más kérdés, hogy ezek mennyire voltak reálisak. A célok között szerepel az ukrán politikai rendszer megváltoztatása, ami azt jelenti, hogy egy új ukrán vezetés nem lehet ellenséges Oroszországgal szemben. Ezzel párhuzamosan az ukrán haderő jelentős meggyengítését tűzték ki célul, de nem törekedtek ukrán területek elfoglalására. Ez meglehetősen sajátos célkitűzés, hiszen a négy szakadár megyét *de jure* orosz területnek tekintik. Ez alapján kijelenthető, hogy a politikai és a katonai célokat a háború eddigi menetében sűrűn változtatták.

Műveleti térként a szárazföldet, a légteret, a tengert és a kibernetet jelölték meg, de főként a szárazföldet használják.

A háború fázisai a területek elfoglalásához köthetők, az egyes fázisok markánsan nem választhatók el. Stratégiai célként tekinthető a Krím szárazföldi megközelítése, ami Oroszországból csak terület elfoglalásával lehetséges, hiszen így van szárazföldi kapcsolat az „eredeti” orosz területekkel (Krím elérése, utánpótlás biztosítása, vízellátás). Részcélként tekinthető a négy szakadár megye elfoglalása, ami durván Ukrajna területének 20 százalékát jelenti. Figyelembe véve, hogy a háború már több mint egy éve folyik, ez nem tekinthető kimagasló katonai sikernek. Herszon és Kijiv (Kijev) ellen sikertelen támadások történtek, sőt Harkiv (Harkov) térségében jelentős ukrán előrehaladást tapasztalhattunk. Távolsági célként Odessza (Ogyessza) elfoglalása is szerepelhet, de a jelenleg rendelkezésre álló orosz erőkkel és haditechnikai eszközökkel ez nem valósítható meg. Célként tekintik Ukrajna energiarendszerének szisztematikus rombolását, és ezzel a lakosság ellenálló képességének megtörését. Az elektromos energia hiánya az ukrán fegyveres erőket keményen érinti, villamos vasúti szállítás nincs áram nélkül, akadozik a fegyverszállítás, a javító üzemek leállnak, nincs kommunikáció stb. Ugyanakkor az is tapasztalható, hogy az ilyen jellegű támadások gyakran kontraproduktívak.

A háború villámháborúként indult, az ezt célzó orosz elgondolás rövid időn belül kudarcot vallott. A bevonuló oroszok nemhogy Nyugat-Ukrajnában, de már a határt átlépve az első falvakban, városokban is masszív ellenállással szembesültek, olyan településeken, ahol szinte mindenki oroszul beszél, és ezer szállal kötődik a határ túloldalához is. Az orosz és az ukrán nép közötti kapcsolat nemcsak kulturális és etnikai gyökerű, de a legtöbb esetben rokoni szálakat is jelent.

Az orosz vezetés rövid háborúra készült, ami egyértelműen hiányos információk alapján alapuló rossz tervezésre utal. A támadás széles fronton történt, az al-

kalmazott katonai erő nagysága – 200 ezer fő alatt – nem volt alkalmas egy 45 milliós ország elfoglalására. Ez stratégiai hibaként értékelhető. Az orosz stratégiai cél egy rövid időn belüli, katonai erővel végrehajtott rezsimváltás volt. Ennek során az ukrán légvédelem elektronikus bénítását és precíziós eszközökkel történő támadását követően légideszant és különleges erőknek kellett volna elfoglalniuk a kijevi kormánynegyedeket és a katonai vezetési pontokat. Ezzel párhuzamosan négy stratégiai irányba bevonulva a kritikus infrastruktúra objektumainak elfoglalását tervezték. A rezsimváltás terve nem sikerült, a légideszant erők nem tudtak hídfőállást foglalni, a támadó erők elakadtak, nem számítottak arra, hogy a területet az ukrán erők védelemre rendezték be. Ez súlyos hiba volt orosz részről, hiszen az ukránok nyolc év alatt védőrendszert hoztak létre, erről az orosz hírszerzésnek tudnia kellett volna. A támadó hadműveletek elakadását követően a hadműveleteket a Donbaszra korlátozták, de itt is csak igen lassú haladást tudtak felmutatni. A háború első szakaszában az orosz fél jelentős veszteségeket szenvedett. Mivel hadiállapotot nem rendeltek el, a sorkatonákat nem lehetett bevetni. A donbaszi orosz támadások kifulladására miatt az ukrán vezetés magához ragadta a kezdeményezést, és ellentámadásba ment át a Dnyipro (Dnyeper) jobb partján lévő orosz erők kiszorítása érdekében. Ez fordulópontot jelentett a háború történetében. Az ukrán sikerekben jelentős szerepet kaptak az amerikai HIMARS és M270 sorozatvetők, amelyek lehetővé tették a mélységi csapásokat a herszoni hídfőben. Az orosz hadvezetés kénytelen volt jelentős erőket átcsoportosítani a herszoni hídfő védelmére.

Az orosz hadvezetés sok hibát követett el (haderőnemek együttműködésének hiánya, centralizált döntéshozatal, széles fronton, kevés erővel indított támadás, a logisztikai támogatás hiánya). Óriási hibaként értékelendő a saját képességek felülértékelése és az ukrán képességek alulértékelése. Az orosz tervezés csak a politikai célok teljesítésére koncentrált, nem számolt erős ukrán ellenállással, de túlértékelte az orosz nyelvű lakosság támogatását. Az orosz identitású lakosságot az ukrán nacionalista hatalom nagyon presszionálta, az életével játszik az, aki orosz irányban támogatást mutat.

3. NEMZETKÖZI KÖRÜLMÉNYEK

Ukrajna nyugati támogatása, ha nem is egyértelmű és egységes, de mindenképpen meghatározó. A vezető NATO-hatalmak esetén egyhangú támogatásról beszélhetünk. Az eseményekből megállapítható, hogy a NATO-tagállamokat a háború szorosabb együttműködésre készítette, és az sem vitatható, hogy Svédország és Finnország csatlakozásával a szövetség nagyobb erő és összefüggő területet birtokol az orosz határok közelében.

A háború egyértelmű nyertese az Egyesült Államok, alapvető célját várhatóan eléri. Nagy szerepe lesz Ukrajna újjáépítésében és újrafegyverzésében.

Ukrajna vesztes félként könnyelhető el rövid távon, de jövője a nyugati segítségtől függ. Figyelemre méltó Kína álláspontja. A hatalmas ország vezetése kezdetben támogatta az orosz döntést, de geopolitikai helyzetéből adódóan a háborúval kapcsolatban ma már óvatosabban fogalmaz, nem kívánja élezni a viszonyát az Egyesült Államokkal, sőt eljutott arra a szintre, hogy béketerv-javaslatot fogalmazott meg. Ugyanakkor tapasztalható a kettős kínai érdek is, szeretné a baráti orosz viszony fennmaradását, de távol akar maradni a konfliktustól.

A háború jövőjét illetően nehéz prognosztizálni, mert nagyon sok a bizonytalansági tényező. Az eddigi orosz mozgósítás a jelenlegi helyzet fenntartására szolgál, újabb nagyszabású inváziót nem tesz lehetővé. Kijiv elfoglalása nem várható, de meggyengítése mindenképpen. A tárgyalások esélye 2023 elején kicsi, mert a kitűzött célokat egyik fél sem érte el. A helyzet azonban az érintett felek lehetőségeinek kimerülése következtében gyorsan megváltozhat.

ÖSSZEZÉS

Összegzett tanulságként három következtetés vonható le:

- A háborúra vonatkozó döntés nem könnyű és nem is egyértelmű, bármely nemzet számára rossz döntés. A kezdés viszonylag egyszerű, de a befejezés nagyon nehéz. Hiába rendelkezik az Egyesült Államok a legjobb gazdasággal és fegyveres erővel, ebből nem származik gyors győzelem, legjobb esetben is vegyes eredmények születnek. Senki sem tudja, hogy a haderők, a technológia és a gazdasági képességek hogyan viselkednek egy kinetikus versenyben. A hadműveleti tervek sikertelenek lehetnek, a katonai előnyök pedig pathelyzetet hozhatnak. Oroszország túlereje, katonai fölénye csak arra volt elegendő, hogy korszerű fegyverek helyett elavult eszközöket és vezetési struktúrákat alkalmazzon. Ahelyett, hogy heteken belül elfoglalták volna Kijivet, több irányban támadtak, ennek következtében fontos rendszerek omlottak össze az orosz haderőben. Putyin sorra cserélte le parancsnokait, a felszerelés degradálódott, a veszteség pedig rohamosan nőtt. Az orosz és ukrán erők még mindig széles fronton állnak egymással szemben, a veszteségek pedig mindkét oldalon az egekben vannak. Jelenleg sajnos kevés esély van a háború befejezésére.
- A második tanulság, hogy a katonai erő nem a nemzeti erő alapja, hanem a gazdasági, a technológiai, a politikai és a társadalmi tényezők terméke, ezek határozzák meg egy nemzet katonai képességeit. Az orosz gazdaság rendkívül töredezett állapotban van. A GDP-je hozzávetőleg a tizedik a világon, és egytizede az amerikainak. Oroszország korlátozottan képes magas

technológiát megkövetelő termék előállítására, ami a jövőben a szankciók miatt tovább fog romlani. Másképpen kifejezve, az orosz haderő egy hanyatló kleptokrácia, és nem egy nagyhatalom terméke. Viszont az is tény, hogy Oroszország eddig csúcstechnológiai eszközeit nem igazán használta. A stratégiai légiert nem vetették be sorozatos csapásmérésre, valódi célpontként nem lőtték Kijivet.

Az orosz gazdaság helyzetével kapcsolatban a korrektség jegyében meg kell jegyezni, hogy eddig jól bírta a szankciókat, 2022-ben magasabb GDP-növekedést ért el, mint Franciaország és Németország, a nemzeti fizetőeszköz árfolyama rekordmagasságot ért el, új kereskedelmi szövetséget kötött Kínával, Indiával, Szaúd-Arábiával, a BRICS-államok (Brazília, Oroszország, India, Kína és a Dél-afrikai Köztársaság) együttműködése pedig erősödött.

- A harmadik tanulság, ami más, 1945 utáni háborúkra is jellemző az, hogy a nemzeti identitás alábecsülése katonai katasztrófához vezethet. Ennek mindkét fél számára tanulságul kellene szolgálnia. A német harcokosik megjelenése az egykori szovjet térségben még azokat az embereket is Putyin mögé állítja, akik ellene fordulnának. Ne feledjük: ezt kisgyerekkoruk óta az emberek fejébe verték.

IRODALOM

- Balogh Tamás Márk (2022): Mikor és miért vetheti be Oroszország az atomfegyvert Ukrajnában? *Origo*, 2022. 10. 15. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20221011-oroszorszag-nuklearis-fegyverek-hasznalata-mikor-es-miert.html>
- Heusgen, Christoph (2023): *Münich Security Report 2023*. <https://securityconference.org/en/publications/munich-security-report-2023/>
- Khurshudyan, Isabelle – Sonne, Paul – Morgunov, Serhiy et al. (2022): Inside the Ukrainian Counteroffensive That Shocked Putin and Reshaped the War. *The Washington Post*, [online] 29 December 2022. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/12/29/ukraine-offensive-kharkiv-kherson-donetsk/>
- Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája 1393/2021 (VI. 24) határozat. 2021. december 4. <https://honvedelem.hu/hirek/nemzeti-katonai-strategia.html>
- O’ Brien, Phillips Payson (2023): People Forgot How War Actually Works. *The Atlantic*, 24 February 2023.
- Rácz András (2014): *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. (KKI-tanulmányok T-2014/1)* Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet
- Stratégiai Védelmi Kutató Intézet (2023): Az orosz–ukrán háború első évének tanulságai. (*Elemzések 2023/3*) https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2023_3.pdf
- Tálas Péter előadása 2022. február 28-án a Magyar Hadtudományi Társaságban. Ismertetés róla: Kovács Lilla (2022): *Orosz agresszió Ukrajna ellen – értékelés*. Ludovika.hu, 2022. 03. 01. <https://www.ludovika.hu/magazin/eloado/2022/03/01/orosz-agresszio-ukrajna-ellen-ertekeles/>